

Дослідження зазначених елементів криміналістичної характеристики має важливе значення для розроблення методики розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю. Знання зв'язків між елементами цієї криміналістичної категорії дозволяє слідчому встановити технології та злочинні механізми посягань, висунути версії, визначити напрямки розслідування, побудувати оптимальні комплекси слідчих дій.

О КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С ПОСЯГАТЕЛЬСТВОМ НА СВЕДЕНИЯ, КОТОРЫЕ ПРЕДСТАВЛЯЮТ КОММЕРЧЕСКУЮ ИЛИ БАНКОВСКУЮ ТАЙНУ

А. В. Курман

Определены типовые элементы криминалистической характеристики преступных посягательств на сведения, составляющие коммерческую или банковскую тайну. Проанализировано понятие «коммерческая тайна». Предложены систематизация способов совершения и классификация личности преступника. Рассмотрена обстановка такого преступления.

ON CRIMINALISTIC DESCRIPTION OF CRIMES INVOLVING ENCROACHMENTS ON THE INFORMATION CONSTITUTING BUSINESS OR BANK SECRETS

О. V. Kurman

The article defines typical elements of criminalistic description of crimes on the information constituting business or bank secrets, analyzes the notion of business secret and suggests the classification of modus operandi in such crimes as well as the criminals and conditions of the crimes.

УДК 349.6

О. В. Одерій, начальник кафедри криміналістики Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ: ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Розглянуто проблеми розроблення криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля. Викладено авторське бачення щодо формування елементного складу цієї категорії. Розкрито значення кожного із запропонованих елементів. Показано їх роль в організації розслідування конкретно-злочину.

За станом довкілля Україна на сьогодні є однією з екологонебезпечних країн світу. Про це свідчить 87-ма позиція України серед 163-х країн

у міжнародному рейтингу екологічних досягнень (Environmental Performance Index) за 2010 рік, розрахованого фахівцями Єльського університету (США) за 25-ма показниками, що характеризують дієвість державної політики щодо збереження екосистеми¹. Загалом екологічно чистою вважається лише 6 % території України². Тому своєчасне виявлення та ефективне розслідування злочинів проти довкілля посідає важливе місце в діяльності правоохоронних органів.

Вагомий вплив на побудову криміналістичних методик справляє така категорія, як криміналістична характеристика, дослідженню котрої присвячено чисельні праці вітчизняних учених. Серед них можна виділити роботи О. Н. Колесниченка та В. О. Коновалової, Л. Г. Відонова, С. І. Винокурова, В. Г. Гончаренка, Л. Я. Драпкина, М. В. Салтєвського, В. Л. Синчука, А. В. Старушкевича, М. П. Яблокова та ін.³ Слід зазначити, що окремих аспектів криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля торкалися у своїх дослідженнях Л. А. Іванова, С. О. Книженко, О. С. Кузовкін, Г. А. Матусовський, О. В. Осіпова, В. А. Попов, С. С. Рuzметов, О. О. Яковлева та ін. Однак

¹ Див.: Yale Center for Environmental Law&Policy [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://epi.yale.edu/Countries>.

² Див.: National Report of Ukraine on harmonization of society's activity in natural environment // Environment for Europe : Special publication on the occasion of the 5th Pan-European Ministerial Conference. — Kyiv, 2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www/mengr.gov.ua/media/files/13_english.pdf.

³ Див., напр.: *Колесниченко А. Н.* Криміналістическая характеристика преступлений: учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. — Х. : Юрид. ин-т, 1985. — 92 с.; *Видонов Л. Г.* Криміналістическая характеристика убийств и система типовых версий о лицах, совершивших убийство без очевидцев (методические рекомендации к использованию систем типовых версий) / Л. Г. Видонов. — Горький : Прокуратура Горьк. обл., 1978. — 122 с.; *Винокуров С. И.* Криміналістическая характеристика преступления, ее содержание и роль в построении методик расследования конкретного вида преступлений / С. И. Винокуров // Методика расследования преступлений : сб. науч. тр. — М. : ВИИПРМПП, 1984. — С. 101–104; *Гончаренко В. И.* Понятие криміналістической характеристики преступлений / В. И. Гончаренко, Г. А. Кушнир, В. Л. Подпальый // Криміналістика и судебная экспертиза. — К. : Вища шк., 1986. — Вып. 33. — С. 3–8; *Драпкин Л. Я.* Предмет доказывания и криміналістическая характеристика преступлений / Л. Я. Драпкин // Криміналістические характеристики в методике расследования преступлений : сб. науч. тр. — Свердловск : Сверд. юрид. ин-т, 1978. — Вып. 69. — С. 16–25; *Салтєвский М. В.* Криміналістическая характеристика : структура, элементы / М. В. Салтєвский // Специализированный курс криміналістики : учебник. — К. : НИИРИО КВШ МВД СССР, 1987. — С. 307–316; *Синчук В. Л.* Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. Л. Синчук. — Х., 2004. — 20 с.; *Старушкевич А. В.* Криміналістична характеристика злочинів : навч. посібник / А. В. Старушкевич. — К. : НВТ «Правник», НАВСУ, 1997. — 43 с.; *Яблоков Н. П.* Криміналістическая характеристика преступлений и типичные следственные ситуации, как важные факторы разработки методики расследования преступлений / Н. П. Яблоков // Вопр. борьбы с преступностью. — М. : Юрид. лит., 1979. — Вып. 30. — С. 112–121 та ін.

розгляд концептуальних підходів до побудови криміналістичної характеристики цих різновидів злочинів практично залишався поза увагою науковців.

Увійшовши в науковий апарат у 60-роки ХХ ст., криміналістична характеристика на сьогодні розглядається у двох значеннях: як теоретична основа формування методик розслідування окремих видів (груп) злочинів і як робочий інструментарій слідчого, котрий він використовує при розслідуванні конкретного злочинного вияву. У зв'язку з цим вона стала невід'ємним і традиційно початковим елементом у структурі криміналістичних методик розслідування злочинів. Водночас, будучи складною та змістовною категорією, криміналістична характеристика й до тепер залишається предметом глибоких різнобічних досліджень¹. При цьому існують різні точки зору на цю криміналістичну категорію, навіть полярні, аж до невизнання такої².

Одні науковці вважають, що криміналістична характеристика – це наукова абстракція, яка ґрунтується на аналізі слідчої, експертної, оперативної та судової практики. Але ж у відповідних словниках абстракція визначається як те, що не має практичного застосування³, а це вже не зовсім кореспондує з природою й призначенням розглядуваної категорії. Інші вчені наголошують на тому, що на відміну від кримінально-правової криміналістична характеристика є органічною частиною загального розуміння злочину та має допоміжний, специфічний, службовий характер⁴. Однак, незважаючи на допоміжний характер, вона доповнює інформаційну характеристику певної групи злочинів, а отже, є однією із сторін загального розуміння злочину.

З цього приводу заслугоує на увагу позиція В. А. Журавля, який зазначає, що криміналістична характеристика – це не ілюзія, а реально існуюча й вельми важлива в науково-теоретичному та практичному плані категорія, яка ще

¹ Див., напр.: *Ермолович В. Ф.* Криминалистическая характеристика преступлений / В. Ф. Ермолович. — Мн. : Амалфея, 2001. — 304 с.; *Захаров Г. К.* Криминалистическая характеристика – «кривое зеркало» преступной деятельности / Г. К. Захаров // Вестник криминалистики. — М. : Спарк, 2008. — Вып. 1 (25). — С. 73–79; *Самойлов А. В.* Современное состояние учения о криминалистической характеристике преступлений / А. С. Самойлов // Рос. следователь. — 2010. — № 22. — С. 5–6; *Яблоков Н. П.* Криминалистическая характеристика как составная часть общей криминалистической теории / Н. П. Яблоков // Вестник Моск. ун-та. Сер.: Право. — 2000. — № 2. — С. 5–13; *Журавель В. А.* Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? / В. А. Журавель // Правн. часопис Донец. ун-ту. — Донецьк, 2001. — № 1(6). — С. 56–60; *Баев О. Я.* И все же: реальность или иллюзия (еще раз о криминалистической характеристике) / О. Я. Баев // Вестник криминалистики. — М. : Спарк, 2002. — Вып. 1(3). — С. 22–26.

² Див.: *Белкин Р. С.* Криминалистика : проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Р. С. Белкин. — М. : НОРМА, 2001. — С. 220–224.

³ Абстрактний – який ґрунтується на теоретичних, відірваних від практики й досвіду міркуваннях, позбавлених конкретності, умоглядний, метафізичний (див.: Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / авт.-уклад. А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. — Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. — С. 10).

⁴ Див.: *Яблоков Н. П.* Криминалистическая характеристика преступлений / Н. П. Яблоков, Л. Д. Самыгин // Криминалистика : учебник для вузов / отв. ред. Н. П. Яблоков. — М. : БЕК, 1997. — С. 45.

повністю не вичерпала свій внутрішній потенціал і тому потребує подальшого розроблення¹.

Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля має певні особливості, пов'язані із специфікою цих видів злочинів, а тому охоплює в цілому всі дії, що посягають на екологічну безпеку². У такому підході виявляється тенденція до побудови найбільш повної системи криміналістичної характеристики, що дозволяє враховувати не тільки особливості окремих видів діянь, а й спільність, притаманну окремим різновидам злочинів проти довкілля в цілому³. При цьому необхідно враховувати специфіку окремих видів злочинів цієї категорії, зумовлену, зокрема, предметом злочинного посягання, розмірами завданого збитку та деякими іншими обставинами.

Не торкаючись докладного аналізу й уточнення поняття, змісту та структури розглядуваної категорії, головну увагу приділимо визначенню елементного складу криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля. Так, в одній з перших робіт з розслідування екологічних злочинів надана модель загальної криміналістичної характеристики екологічних злочинів, де визначено її елементи та схематично позначено їх взаємозв'язок, зокрема: а) суб'єкт і джерело впливу; б) предмет злочинного посягання; в) обстановка злочину; г) злочинна поведінка; д) механізм слідоутворення; е) сліди, розповсюдження, локалізація⁴. У свою чергу М. О. Духно та Ю. Г. Корухов до криміналістичної характеристики включають такі елементи: а) характеристику вихідної інформації; б) відомості щодо системи механізму вчинення злочину (підготовка до нього, вчинення злочину, приховування слідів); в) окремі обставини вчинення злочину, що мають особливе значення для справи; г) матеріальні наслідки злочину (матеріальні сліди, документи); д) відомості стосовно особи злочинця; е) відомості щодо обставин, які сприяли вчиненню злочину⁵. На думку В. Х. Меркурісова, криміналістична характеристика злочинів проти довкілля містить: а) об'єкти злочинного забруднення; б) механізм забруднення; в) способи вчинення злочину, послідовність дій винного; г) обставини, що сприяють порушенню правил охорони довкілля⁶. М. П. Яблоков вважає, що найбільш значущими елементами криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля є: а) спосіб учинення злочину (точніше, особливості злочинної поведінки, пов'язаної з різного роду порушеннями правил і нормативів, комбінації різних видів дій (діяльності та бездіяльності); б) обстановка вчи-

¹ Див.: Журавель В. А. Криміналістичні методики : сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель. — Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. — С. 143.

² Див.: Экологические преступления: квалификация и методика расследования / под ред. В. Е. Коноваловой, Г. А. Матусовского. — Х. : Харьков. юрид. ин-т, 1994. — С. 63.

³ Див.: Криминалистика: учебник для вузов / под ред. Н. П. Яблокова. — М. : БЕК, 1995. — С. 653.

⁴ Див.: Экологические преступления: квалификация и методика расследования. — С. 66–67.

⁵ Див.: Духно Н. А. Расследование экологических преступлений : лекция / Н. А. Духно, Ю. Г. Корухов. — М. : Юрид. ин-т МИИТа, 2001. — С. 14.

⁶ Див.: Меркурисов В. Х. Методика расследования преступного загрязнения вод и атмосферы / В. Х. Меркурисов // Криминалистика: учебник / под ред. В. А. Образцова. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Юрист, 1999. — С. 721–722.

нення злочину; в) механізм учинення злочину, що складається із своєрідності технологічної сторони злочинної поведінки; г) наслідки, що настали або можуть настати¹. Деякі науковці до її структури включають обстановку вчинення злочину, типову слідову картину та акцентують увагу на способі вчинення злочину й особі злочинця². С. О. Величкін узагалі обмежився лише трьома елементами, зокрема: а) конкретні причини, що завдали збитків природному середовищу; б) способи порушень правил природоохорони; в) суб'єкти, що припустилися тих чи інших порушень, або наслідки цих порушень³. Є. П. Ищенко та А. О. Топорков зазначають, що криміналістичні характеристики екологічних злочинів загалом схожі між собою за такими ознаками: а) обстановкою події, що відбулася; б) типовими рисами правопорушників, особливостями їх злочинної поведінки; в) мотивами вчинення злочину й механізмом слідоутворення; г) характером і розмірами завданого збитку. Звідси в їх структурі вони виділяють такі елементи: а) суб'єкт злочину; б) обстановка вчинення злочину; в) типовий спосіб учинення злочину; г) типові сліди злочину. При цьому науковці наполягають на тому, що має бути встановлений причинний зв'язок між діями (діяльністю або бездіяльністю) конкретних осіб і екологічно шкідливими наслідками, що настали⁴.

У свою чергу В. А. Попов уклав до криміналістичної характеристики цих злочинів: 1) предмет і місце злочинного посягання; 2) способи вчинення та приховування злочину; 3) обстановку й час учинення злочину та сліди, що виникають у результаті його вчинення; 4) наслідки вчиненого злочину; 5) характеристику осіб, які вчиняють ці злочини; 6) обставини, що сприяють вчиненню злочинів. При цьому серед визначених елементів він надає особливе значення предмету злочинного посягання, способу, обстановці, часу й наслідкам⁵. С. С. Рузметов у криміналістичній характеристиці виділяє такі елементи: 1) суб'єкт злочину і його протиправна поведінка; 2) обстановка злочину; 3) предмет посягання; 4) сліди та процес слідоутворення⁶.

¹ Див.: Яблоков Н. П. Расследование экологических преступлений / Н. П. Яблоков // Криминалистика : учебник для вузов / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.] ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Высш. шк., 2000. — С. 619–621.

² Див.: Федилятов А. В. Расследование экологических преступлений / А. В. Федилятов // Криминалистика : учебник для вузов / [А. Ф. Волинский, Т. В. Аверьянова, И. Л. Александров и др.] ; под ред. А. Ф. Волинского. — М. : Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. — С. 562–565.

³ Див.: Величкин С. А. Расследование преступных нарушений правил охраны окружающей среды / С. А. Величкин // Криминалистика : учебник / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. — СПб. : Лань, 2001. — С. 833–835.

⁴ Див.: Ищенко Е. П. Криминалистика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Ищенко. — М. : Юрид. фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2006. — С. 672–674.

⁵ Див.: Попов В. А. Раскрытие и расследование экологических преступлений (информационный аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. А. Попов. — М., 2005. — С. 30.

⁶ Див.: Рузметов С. С. Использование специальных познаний при расследовании экологических преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. С. Рузметов. — Калининград, 2003. — С. 20.

Л. А. Іванова вважає за доцільне виокремлювати лише обстановку вчинення злочину, предмет, спосіб і специфіку властивостей особи суб'єкта злочину¹. С. О. Книженко дійшла висновку про те, що основними елементами криміналістичної характеристики екологічних злочинів є: а) особистісні якості та рольові функції суб'єктів екологічних злочинів; б) предмет злочинного посягання; в) способи екологічних злочинів; г) обстановка вчинення екологічних злочинів; д) сліди й наслідки злочинної діяльності або бездіяльності². М. В. Перебитюк і А. О. Паламарчук виокремили як елементи: а) предмет злочинного посягання; б) спосіб учинення злочину; в) місце вчинення злочину; г) слідову картину; д) особу злочинця³. О. С. Кузовкін зупинився на: а) предметі безпосереднього посягання; б) способі вчинення злочину; в) обстановці вчинення злочину; г) характеристиці особи злочинця; д) механізмі слідоутворення; е) причинному зв'язку між діями конкретних осіб і наслідками, що настали⁴. О. В. Осіпова пропонувала для злочинів, пов'язаних із забрудненням довкілля, таку модель криміналістичної характеристики: джерело, суб'єкт, його мотив і мета, місце події (місце джерела, місце викиду, місце настання наслідків), час, обстановка вчинення злочину, спосіб і механізм забруднення, предмет посягання, інші учасники, механізм слідоутворення та наслідки злочину⁵. О. О. Яковлева в такій моделі виділила предмет безпосереднього посягання, спосіб учинення й приховування злочину, особу злочинця та мотив злочину, обстановку й обставини, що сприяли вчиненню злочину (місце, час та ін.)⁶.

Разом з тим слід зазначити, що далеко не в усіх літературних джерелах розкривається криміналістична характеристика злочинів проти довкілля. Зокрема, у «Руководстве для следователей» у розділі 40 «Расследование экологических преступлений» за авторством М. О. Селіванова питання криміналістичної характеристики взагалі не розглядаються. Автори обме-

¹ Див.: *Іванова Л. А.* Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования преступлений, связанных с загрязнением вод и атмосферы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л. А. Иванова. — Екатеринбург, 2003. — С. 12–64.

² Див.: *Книженко С. О.* Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. О. Книженко. — Х., 2005. — С. 44.

³ Див.: *Перебитюк М. В.* Криміналістична характеристика екологічних злочинів / М. В. Перебитюк, А. О. Паламарчук // Часопис Київ. ун-ту права. — 2010. — № 2. — С. 282–285.

⁴ Див.: *Кузовкин А. С.* Методика расследования экологических преступлений, совершенных в процессе добычи углеводородов : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А. С. Кузовкин. — М., 2008. — С. 13–18.

⁵ Див.: *Осипова Е. В.* Теоретические и практические проблемы расследования экологических преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. В. Осипова. — Калининград, 2005 — С. 118.

⁶ Див.: *Яковлева О. А.* Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования экологических преступлений, связанных с нарушением правил охраны окружающей среды при производстве работ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. А. Яковлева. — Волгоград, 2005. — С. 18.

жилися лише кримінально-правовою характеристикою цих злочинів¹. А. П. Шеремет у навчальному посібнику з криміналістики перший підрозділ теми 33 «Розслідування екологічних злочинів» присвятив криміналістичній характеристиці, однак у наданій там інформації зовсім не виокремлено її елементи й не розкрито їх зміст².

Наведене надає підстави дійти висновку про те, що в криміналістичній доктрині відсутня єдина, узгоджена позиція науковців щодо елементного складу криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля. Зокрема, багато хто з вчених-криміналістів як самостійні елементи криміналістичної характеристики розглядуваних злочинів не виокремлюють предмет злочинного посягання й особу потерпілого.

На наш погляд, виключення предмета злочинного посягання із елементного складу криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля є не виправданим, оскільки саме він дозволяє виокремити із загальної групи цих злочинів конкретні види, визначити обстановку злочину, способи вчинення злочинної дії, злочинну поведінку особи. Звідси, цілком виправдано М. В. Салтевський виокремлював серед елементів криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля поряд з такими, як спосіб учинення злочину, слідова картина (у її широкій інтерпретації) і особа злочинця, ще й предмет безпосереднього посягання³. Так, гр. М. організував за місцем свого проживання незаконний видобуток підземної води із криниці (ст. 240 КК України) і, використовуючи спеціальне обладнання, розливав її в ПЕТ-тару ємністю 1,5 л і реалізував під марками «Джерельна з карпатських гір», «Буратіно», «Виноград», «Крем-сода», «Персик», «Лімонад» і «Дюшес»⁴. У цьому разі саме після встановлення незаконного видобутку води (тобто через предмет безпосереднього посягання) за ланцюжком і було розкрито весь комплекс злочинних діянь.

На окрему увагу потребує такий елемент криміналістичної характеристики, як особа потерпілого. Слід зазначити, що на сьогодні утворилася доволі парадоксальна ситуація, коли дослідники не виділяють особу потерпілого як окремих елемент характеристик екологічних злочинів, хоча декларують її значення для організації розслідування цих злочинів. Так, у дисертації С. О. Книженко цей елемент не виділено, однак при цьому в третьому підрозділі «Основні положення розслідування екологічних злочинів» вона активно рекомендує допит потерпілого, як одної з дієвих слідчих дій⁵. Практично аналогічна ситуація зустрічається й у дослідженнях

¹ Див.: Селиванов Н. А. Расследование экологических преступлений / Н. А. Селиванов // Руководство для следователей / под ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова. — М.: ИНФРА-М, 1997. — С. 608–623.

² Див.: Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посібник / А. П. Шеремет. — К.: Центр навч. літ., 2005. — С. 455–456.

³ Див.: Салтевський М. В. Криміналістика : підручник: у 2 ч. / М. В. Салтевський. — Х.: Консум, 2001. — Ч. 2. — С. 485–487.

⁴ Див.: Архів Косівського районного суду Івано-Франківської обл. Справа № 1-88 2007 р.

⁵ Див.: Книженко С. О. Указ. праця. — С. 108, 115–117, 129, 158.

Л. А. Іванової¹, С. С. Рузметова², В. А. Попова³, де такий елемент криміналістичної характеристики відсутній, однак особа потерпілого активно фігурує під час розкриття та розслідування екологічних злочинів.

Особа потерпілого викликає увагу з боку криміналістики не лише як джерело доказової інформації, а й як фізичний об'єкт, що вносить певні зміни до навколишньої обстановки або може нести на собі (тілі, одязі) або на предметах і засобах, що є при ньому, різноманітні сліди, виявлення та дослідження яких криміналістичними засобами дає змогу отримати важливу в доказовому сенсі інформацію. Ось чому вважаємо за доцільне включати особу потерпілого до елементного складу криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля, що сприятиме правильній побудові слідчих версій, плануванню та провадженню початкового і наступного етапу розслідування, тактиці провадження окремих слідчих дій.

Найбільш інформативним елементом криміналістичної характеристики традиційно вважається спосіб злочину, який включає дії з готування, учинення та приховування. Невипадково Р. С. Белкін відзначав, якщо видалити з криміналістичної характеристики дані щодо кримінально-правового та кримінологічного характеру, то в ній виявиться лише один, дійсно криміналістичний елемент – спосіб учинення й приховування злочину та залишені ним сліди⁴. Але називати спосіб злочину виключно «криміналістичним елементом» є не зовсім коректним, оскільки способи вчинення злочину вивчаються не тільки криміналістикою, а й іншими науками кримінально-правового циклу. Так, для кримінального права спосіб учинення злочину має вагоме значення в тих випадках, де він є факультативним елементом складу злочину, а також для індивідуалізації покарання, що призначається злочинцю. Виходячи з наведеного, можна констатувати, що певні елементи криміналістичної характеристики мають міждисциплінарний характер, відмінною рисою якого є сукупне пізнання, що поєднує знання, методи, засоби та прогресивні напрямки дослідження різних дисциплін у вивченні фахівцями загального для них об'єкта⁵. Таким чином, елементи криміналістичної характеристики не завжди мають самостійний кримінально-правовий, кримінологічний або криміналістичний зміст, однак у тих випадках, коли такий зміст є, успіх розслідування також залежатиме й від того, яке значення слідчий буде вкладати в зміст відповідного елемента⁶. Так, різний характер суб'єктивної сторони злочину проти довкілля потребує

¹ Див.: *Іванова Л. А.* Указ. праця.

² Див.: *Рузметов С. С.* Указ. праця.

³ Див.: *Попов В. А.* Указ. праця.

⁴ Див.: *Белкин Р. С.* Указ. праця. — С. 222–223.

⁵ Див.: *Шматов М. А.* Теория оперативно-розыскной деятельности в системе уголовно-правовых наук (по материалам органов внутренних дел): автореф. дис. на соискание уч. степени доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / М. А. Шматов. — Волгоград, 2000. — С. 40.

⁶ Див.: *Харламова Ю. Н.* Криминалистическая методика и квалификация преступлений / Ю. Н. Харламова // Вестник криминалистики. — 2004. — Вып. 2(10). — С. 87.

відповідного аналізу тих елементів криміналістичної характеристики, які відображають особливості умисної або неумисної поведінки обвинувачених осіб, предмет безпосереднього посягання, суб'єкт і джерело впливу, обстановку злочину.

Крім того, слід ураховувати, що в кожному із різновидів злочинів проти довкілля структура його криміналістичної характеристики може конкретизуватися, змінювати свої параметри: якісний і кількісний склад криміналістично значущих ознак, зв'язки між ними¹. Зокрема, відомо, що спосіб учинення злочину є підсистемою злочинної діяльності і як такий входить до механізму злочину. При цьому механізм злочину є більш ширшим поняттям, ніж спосіб учинення злочину, і охоплює його, але не зводиться до нього, оскільки останній характеризує лише спосіб дій злочинця. Спосіб учинення злочину в криміналістичному сенсі можна визначити як обумовлену різними суб'єктивними та об'єктивними чинниками систему усвідомлених і взаємопов'язаних дій злочинця з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину, спрямованих на отримання злочинного результату. Причому в необережних злочинах спосіб у загальноприйнятому сенсі відсутній, тоді як механізм необережного злочину має місце. У цьому механізмі виявляються дії, які в сукупності з іншими обставинами в підсумку викликають злочинний результат².

Аналіз розділу VIII КК України надає підстави констатувати, що злочини проти довкілля вчиняються як умисно, так і з необережності. Наприклад, злочини проти екологічної безпеки (ст. 236, 237, 238 і 253) можуть учинятися як умисно, так і з необережності (унаслідок злочинної самовпевненості); злочини у сфері землекористування, охорони надр, атмосферного повітря (ст. 239, 240, 241, 242, 243, 254 та ч. 1 ст. 244) учиняються з необережності (винятком є ч. 2 ст. 244, за якою дії вчиняються лише з прямим умислом); злочини у сфері лісокористування, захисту рослинного та тваринного світу (ст. 245–252) учиняються як через злочинну самовпевненість (ст. 247, 250, 251), так й умисно (ст. 245, 246, 248, 249, 252); злочини за ч. 1 ст. 245 можуть бути вчинені й у формі необережності (злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості)³. Це зайвий раз свідчить про доцільність виокремлення серед елементів криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля як механізму злочину (у випадках необережного вчинення злочину), так і способу вчинення злочину (коли йдеться про умисні дії злочинця).

¹ Див.: Бахин В. П. Криминалистическая характеристика преступлений: теоретическая концепция или практический инструмент расследования / В. П. Бахин, И. В. Бахина, В. А. Сыч // Зб. наук. праць Академії ПВУ. — Хмельницький, 1999. — № 9. — Ч. 2. — С. 258.

² Див.: Кустов А. М. Криминалистика и механизм преступления : цикл лекций / А. М. Кустов. — М. : Изд-во Москов. психол.-социальн. ин-та; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2002. — С. 124–125.

³ Див.: Корнякова Т. В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля : монографія / Т. В. Корнякова. — К. : Ін Юре, 2011. — С. 154–157.

Отже, наукові доробки, а також судово-слідча практика створюють основу для побудови моделі криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля. На наш погляд, до цієї моделі входять такі елементи: 1) предмет безпосереднього посягання; 2) механізм (спосіб) учинення злочину (що дозволить установити причинний зв'язок злочинної дії та шкідливих наслідків, які настали або можуть настати, джерело забруднення); 3) обстановка вчинення злочину (час, місце); 4) особа злочинця; 5) типова слідова картина (у її широкій інтерпретації); 6) особа потерпілого (факультативний елемент).

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ: ПРОБЛЕМЫ ПОСТРОЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

А. В. Одерий

Рассмотрены проблемы разработки криминалистической характеристики преступлений против окружающей природной среды. Изложено авторское видение относительно формирования элементного состава этой категории. Раскрыто значение каждого из предложенных элементов. Показана их роль в организации расследования конкретного преступления.

CRIMINALISTIC DESCRIPTION OF ENVIRONMENTAL CRIMES: THE PROBLEMS OF DEVELOPMENT AND USE

О. V. Oderii

The article deals with the problems of developing a criminalistic description of environmental crimes. It presents the author's perspective on the formation of basic elements in this category, showing the importance of each of the suggested elements, their role in investigating a particular crime.

УДК 343.123.52

С. В. Міронов, заступник прокурора
Харківської області

РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ

Розглянуто правові та організаційні проблеми розслідування перевищення влади або службового становища співробітниками правоохоронних органів. Звернено увагу на підвищену латентність цієї категорії злочинів та її причини. Проаналізовано способи протидії розслідуванню, склад суб'єктів і мотиви їх поведінки, місця вчинення злочинів, недоліки досудового провадження в кримінальних справах.